
Az amerikai kivételesség az amerikai külpolitikában

Az elmúlt négy évszázad egyik érdekes története az Észak-Amerikában letelepedett európai, elsősorban angol nemzet fiaié, akik különböző kolóniákat alapítottak az Új Világban. Már ekkor magukkal hozták azt a gondolatot, hogy ők Isten kiválasztott népe, csak úgy, mint a zsidók voltak annak idején, s mint ilyen, közösségük kivételes a történelemben. Ez a gondolat az idő előrehaladtával csak erősödött, s amikor sikerült kivívni a függetlenséget Nagy-Britanniától, a most már amerikai nemzetben végképp megszilárdult a kivételességtudat. Az ezt követő közel két évszázad aztán számtalan sikert hozott az Egyesült Államok mindenkori lakóinak, így ez a gondolat nemzeti hitvallássá lett, s mára egy misztikus nemzeterosztó, racionális alapon nehezen megközelíthető érzés, amely mai napig is erősen gyökeredzik az amerikaiak nagy részében. Az utóbbi 40 évben pedig a szakirodalom is komolyan kezdte vizsgálni a négy évszázados jelenséget.

Az amerikai kivételesség gazdag irodalmának egyik legújabb fejezete *Hilda Restad* könyve, amelyik az amerikai kivételességet az amerikai külpolitikában vizsgálja, s elsősorban ez teszi könyvét eltérővé a szakirodalomban.¹ Restad alapfeltevése az, hogy az amerikai kivételesség három pilléren épül: másság Európától, a történelemben játszott különleges szerep és a történelem törvényei alól való mentesség. Könyvének tézise pedig a következő: az amerikai kivételesség nem csupán az amerikai önazonosság egyik hasznos eszköze, hanem az „unilateralista nemzetközi külpolitika” egyik mozgatórugója. (3) Ezalatt azt érti és kívánja bemutatni, hogy az Egyesült Államok a kezdetektől fogva próbált a nemzetközi térben saját játékszabályai szerint előrébb jutni – akár kereskedelmi, akár gazdasági, akár politikai vagy katonai lépésekről volt szó. A szerző célja rávilágítani arra a régóta elfogadott, de szerinte hibás felfogásra, miszerint az Egyesült Államok külpolitikája – részben az amerikai kivételesség két ellentétes fel-

---

1 Hilde Restad egy oslói magánegyetem docense (Bjorknes University College), és ilyen minőségben nemzetközi tanulmányokat tanít. Doktori értekezését is az amerikai kivételességről írta, melynek lényege a nemzeti identitás és a külpolitikára gyakorolt hatása volt. Ennek kibővítése ez a könyv.

fogásának (példamutatás és beavatkozás) – ciklikusan elszigetelődés-párti, illetve nemzetközi lett volna. Úgy érzi, ezek a periodikus meghatározások leegyszerűsítőek és számos feloldhatatlan feszültséget okoznak mélyvizsgálat esetén, így nem hasznosak a valódi elemzésre. Így a könyv a meghonosodott alapértelmezést is megkérdőjelezi, ami az amerikai külpolitika történetírásában konvencionálisnak számít. Rasted kifejezetten megkérdőjelez néhány elfogadott felfogást: miszerint az amerikai kivételességnek két alap pólusa lenne: példamutatás és beavatkozás. Szerinte csak egy szál van, amely magába foglal minden eshetőséget; az amerikai külpolitika nem ciklikus vagy periodikus, hanem alapjában változatlan érdekek mentén mozog. Az előzőkből következően pedig a huszadik század nem hozott jelentős változást az amerikai külpolitikában, hiszen az már a tizenharmadik és tizenkilencedik században is az „egyoldalú nemzetköziség” jegyeit mutatta. Mindezek izgalmas szempontok, s emiatt a könyvet megkülönböztetik számos egyéb tanulmánytól.

A könyv második fejezetében Restad részletesen kifejti, hogy az ő elemzésében az amerikai kivételességnek nincsen a népszerű és a történelmi szakkönyvek számtalan elemzése szerint is két jól megkülönböztethető oldala. Szerinte ugyan lehet „példamutató” és „küldetés” dichotómiáról beszélni, de ami az amerikai külpolitikát illeti, ott végig a világ megreformálása vezette az amerikai vezetőket. A szerző hármasszempontú összefoglalást emel ki az amerikai kivételességben: vallásos, szekuláris és politikai elemeket, és ezek adják meg az amerikai identitás alapját: hogy kivételes nemzetről van szó. Ez tükröződik azután a mindenkorai amerikai külpolitikában. A harmadik fejezet részletesen elemzi a különböző amerikai külpolitikai nézeteket és azokban rejlő hiányosságokat, és ezzel szemben állítja fel Restad saját elképzelését. Eszerint az a sokáig tradicionális felfogás hibás, miszerint az Egyesült Államok sokáig a világtól elzárkózott külpolitikát folytatott volna, ami a tizenkilencedik század vége fele változott meg, amikor Amerika kimozdult a nemzetközi erőterbe. Restad ezzel szemben úgy érvel, hogy az USA végig aktív külpolitikát folytatott – ezt hívja „egyoldalú nemzetköziségnek” –, ami, és ez az igazán fontos tézisében, szorosan kapcsolódik az amerikai kivételesség gondolatához. Természetesen az eredeti paradigma George Washington búcsúbeszédéhez és Thomas Jefferson első beiktatási beszédéhez köti az elzárkózás-politika hivatalos kinyilvánításait, amelyet azután a Monroe-doktrína tetőzött be. Ahogy Restad is érvel, ez csak a nagyhatalmi politika szempontjából igaz. Az Egyesült Államok nyilván nem rendelkezett olyan katonai potenciával, hogy a tradicionális európai nagyhatalmakkal felvehesse volna a versenyt, de a fizikai távolság

szinte lehetetlenné is tett volna egy ilyen vállalkozást. Azonban az amerikaiak a kereskedelemben mindvégig igen érdekeltek és aktívak voltak. Sőt állíthatjuk, hogy az USA először kereskedelmi nagyhatalommá akart válni, s ezután kezdett valóban terjeszkedni – teljesen racionális gondolat. Az észak-amerikai földrészen való amerikai terjeszkedés pedig nem tekinthető belpolitikai ügynek, hiszen az Egyesült Államok megszületéséhez képest a mai kontinentális terület körülbelül négyszerese az 1783-as párizsi békében meghatározottnak. Tehát amit Washington kifejezett, az elzárkózás helyett sokkal inkább hazája érdekérvényesítésének lehetőségeiről szólt. Ahogy Restad fogalmaz, „amit a búcsúbeszéd igazából kínál, az nem elzárkózás, hanem unilateralizmus”. (71) Ezt erősítette meg Jefferson, aki a függetlenségi háború idején még a „szabadság birodalmáról” beszélt, de elnökként már a „szabadságért való birodalmat” vizionálta. S a hírhedt, 1823 végén proklamált Monroe-doktrína is elsősorban az amerikai mozgásteret kívánta megőrizni Latin-Amerikában. Ezért írja Restad, hogy 1824-re „az amerikai birodalom már valóság volt”. (76) Így az 1898-as spanyol–amerikai háború nem törést jelent az amerikai külpolitikában, csak további terjeszkedést. Éppen ezért az izolacionista külpolitika értelmezés, amely még mindig erősen tartja magát, „teljesen helytelen.” (82)

A következő (4.) fejezet a nagyobb része a könyvnek, és az Egyesült Államok első, illetve második világháború utáni helyzetét és viselkedését vizsgálja a nemzetközi térben. Restad kritikát fogalmaz meg mind a realista, mind a neorealista interpretációval kapcsolatosan, s miután bemutatja ezen iskolák fő vonulatait, megfogalmazza, szerinte mi is hiányzik az ilyen elemzésekből. És a hiányzó elem a történelmileg állandóan meglévő nemzeti identitás alapköve: az amerikai kivételesség. Enélkül, érvel Restad, értelmezhetetlen, illetve hamis következtetésekre jut az, aki az amerikai külpolitikát elemzi, különösen a huszadik században. Az amerikai külpolitika ugyanis alapjában nem változott a két világháború között és alatt: mindvégig az amerikai érdekek maximális biztosítására törekedett. A különbség 1919 és 1945 között az volt, hogy a második világháború után az amerikai politikai vezetés képes volt egy multilateralista világba helyezni az amerikai érdekeket – pontosan ezért hozta létre ezt a fajta világrendet. Ez a fejezet igazából az amerikai politikatudomány kritikája, ami a huszadik századi amerikai külpolitikát illeti, különösen a történelmi kulcs hiányzik, az amerikai kivételesség.

Az ötödik és hatodik fejezet a legizgalmasabb része a könyvnek, legalábbis abból a szempontból, hogy ez kínálja a két esettanulmányt a szerző alaptézisének kibontására. A két világháborúval és azok közvetlen követ-

kezményeivel kívánja alátámasztani, hogy nem lehet izolacionista amerikai külpolitikáról beszélni az adott időszakban, hanem egy töretlen unilateralista nemzetközi eszme állt a dolgok háttérben, amely nagyban fakadt az amerikai kivételességből, az amerikai identitás egyik legfontosabb sarkalatos eleméből. Az első világháborút lezáró békeszerződés alappillére volt a Népszövetség, a kollektív biztonság remélt záloga, amely nemzetközi együttműködésre épült. De míg Wilson azt hitte, ez megoldható amerikai vezetéssel, addig Lodge ezt nem tartotta lehetségesnek. Ő sokkal inkább szabadkezü amerikai politikát akart látni, ezért ellenezte a Wilson-féle népszövetségi tervet. Lodge nem egy feltétlen amerikai vezetés alatt álló, de az amerikai mozgásszabadságot nagyban megőrző szervezettel kapcsolatos elképzeléseket dédelgetett. Nem az ország volt tehát elszigetelődés párti, hanem az amerikai kivételességben felnevelkedett és azt tiszta szívvel osztó politikai elit nem tudott megegyezni amerikai nemzetközi szerepének mikéntjéről. Ahogy Restad írja, „Henry Cabot Lodge unilateralista nemzetközisége csatázott Woodrow Wilson multilateralista nemzetköziségével”. (133)

És az egész 1920-as évtized sem volt annyira elszigetelődés jellegű, mint ahogy a klasszikus szakirodalom érvel. Az Egyesült Államok igen aktívan részt vett az európai rendezésben, akár pénzügyi, gazdasági vagy politikai szempontokat veszünk figyelembe – s köszönhetően az amerikai tőke erejének, az európai államok sokszor figyelembe is vették az amerikai szempontokat és elvárásokat. A harmincas évek pedig csak relatív visszaesést hozott, nem pedig elszigetelődést, bár tény, hogy a nemzeti front vezette a politikát a nagy gazdasági világválság mérhetetlen terhei miatt. És természetesen a latin-amerikai térségben vagy Délkelet-Ázsiában semmilyen visszafogottság vagy bármilyen nemű elszigetelődés nem volt tetten érhető az amerikai gyakorlatban. A második világháborúval kapcsolatosan is hasonló az érvrendszer, csak egy szinttel talán feljebb: Pearl Harbor nem okozója, csak végső katalizátora volt a háborúba lépésnek; az Egyesült Államok által kialakított rendszer az amerikai kivételességgel és unilateralizmussal összhangban következett be; és így az amerikai külpolitika folytonossága dominál szemben azokkal az érvekkel, amelyek erre az időszakra teszik a nemzetköziség megjelenését. Az amerikai közvélemény ugyanis már a japán támadás előtt is hajlott a beavatkozásra a közvéleménykutatások alapos vizsgálata szerint, ráadásul az Atlanti Chartával Rooseveltnél már fél évvel korábban elkezdte építeni a háború utáni világrendet. Az USA magának kreált egy multilaterális világot, s nem egy ilyenhez csatlakozott – mekkora különb-

ség! Ebben a megközelítésben, és ez Restad érvelésének lényege, a második világháború utáni világrend nem a wilsonista gondolat újjáélesztése volt, hanem sokkal inkább a Lodge-féle nemzetköziség megvalósítása. A szerző jól mutatja be, hogy az Egyesült Nemzetek alapokmányának legtöbb pontja az amerikai függetlenség megőrzését kívánta elérni egy esetleges nemzetközi ellenőrzéssel szemben. A legtöbb, még huszonöt évvel korábban Lodge által felvetett amerikai kifogás most mind belekerült az új alapokmányba, ezzel biztosítva az amerikai függetlenséget a nemzetközi téren. Annyit azért érdemes megjegyezni ezzel kapcsolatosan, hogy a Szovjetunió hasonló megfontolások miatt fogadta el szintén a sarkalatos vétő-jogot az öt állandó tag részére – ők is szabadkezet akartak és kaptak. A következő állomás a hidegháború végét követő időszak, amely Restad szerint nem hozott változást az előzőekben már felvázolt amerikai külpolitikát illetően. A szerző azt mutatja be, hogy a George H. W. Bush–Bill Clinton–George W. Bush trió külpolitikája alapjaiban ugyanazt a célt szolgálta: megőrizni az Egyesült Államok primátusát. S noha retorikai szinten voltak különbségek, az unilateralista nemzetköziség végig kimutatható. Ebben az amerikai kivételességnek nagy szerepe volt, állítja Restad. Jó példája a csupán amerikai érdekek figyelembe vételére a nemzetközi közösség érdekeivel szemben az a tény, hogy az első Öböl-háborút 1990-ben jóval kisebb szavazatkülönbséggel fogadta el az amerikai Kongresszus, mint a másodikat 2002-ben. Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy Kuvait lerohanása azért korántsem volt annyira jelentős nemzetbiztonsági veszély, mint az Ikertornyok 2001-es lerombolása és közel 3000 amerikai civil meggyilkolása. A „terror elleni háború” egyik szomorú hozadékának szokták tekinteni az emberi jogokra gyakorolt negatív hatását. Restad bebizonyítja, hogy itt is kontinuitás figyelhető meg, mely a hidegháború kezdetétől datálódik. Ismét nem radikális törés, hanem sokkal inkább állandóság figyelhető meg az amerikai külpolitikában. Az újdonságot az ifjabb Bush retorikája jelentette: „az amerikai kivételesség és egyoldalú nemzetköziség jól megmutatkozott a Bush-kormányzat alatti diplomáciai máz hiányában”. (216)

A könyv zárófejezetében a szerző az amerikai kivételesség mai helyzetét kívánja bemutatni, s amellet érvel, hogy Obama megjelenésével és értelmezési keretével az amerikai kivételesség vészharangja is megkondult. Ugyanis az elhúzódó és sikertelen afganisztáni és iraki katonai beavatkozások megtoldva a 2008-ban elindult gazdasági válsággal hasonló szimptomákat idéztek elő, mint az 1970-es évek közepe. De a belpolitikai kihatása is megvolt, miszerint újraválasztásának érdekében (is), Obama az elmúlt időszakban az amerikai kivételesség legvérmesebb kinyilatkoztatója lett.

Restad könyve fontos, mert új értelmezést nyújt az amerikai külpolitika vizsgálata közben; interpretációja jól megalapozott és kellően bizonyított. Az amerikai psziché egyik fontos történelmi komponense a kiválasztottság érzés, a kivételesség tudat, amely nem meglepően lecsapódott az amerikai élet minden területén az elmúlt évszázadokban. Ezért nem furcsa az sem, hogy a külpolitikában is fontos tényező volt – Restad könyve alapján pedig most már tudjuk, hogy fontosabb, mint korábban gondoltuk. Valószínűsíthető, hogy az Egyesült Államok a jövőben is hasonló csapáson fog haladni a nemzetközi szinten: mindig arra fog törekedni, hogy a látszat ellenére saját érdekeit maximálisan érvényesítse, s ha kell, ehhez saját feje után fog haladni, függetlenül más nemzetek elítélő véleményétől. Ez a magatartás valóban csak akkor változhat meg, ha az Egyesült Államok elveszíti hihetetlen erőbefolyását a világra, de ez még sokáig nem fog bekövetkezni.

Hilde Restad: *American Exceptionalism: An Idea That Made a Nation and Remade the World*
(Amerikai kivételesség – egy eszme, amely nemzetet teremtett és újjáalakította a világot)
London: Routledge, 2015. XIII + 270 o.

Peterecz Zoltán